

ŽMOGAUS ORUMAS IR TEISĖ Į ORUMĄ TEISINIO PERSONALIZMO POŽIŪRIU (NUO STATIŠKOJO PRIE TAMPANČIOJO ORUMO SAMPRATOS)

Prof. habil. dr. Alfonsas Vaišvila

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT–08303 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas tkf@mruni.lt

Pateikta 2005 m. kovo 7 d.

Parengta spausdinti 2005 m. liepos 19 d.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus orumas, teisė į orumą, orumas kaip asmens tinkamumas gyventi visuomenėje, du asmens vertingumo lygmenys: pasyvusis (formalusis, arba statiškasis) ir aktyvusis asmens susikuriamas vertingumas, teisė į orumą teisingumo ir subjektinės teisės požiūriu, teologinio ir biologinio požiūriu į žmogaus orumą kritika, teisių ir pareigų vienovė – teisinė žmogaus orumo formulė, objektyvieji ir subjektyvieji orumo požymiai.

S a n t r a u k a

Straipsnyje kritiškai analizuojama tradicinė pasyviojo, arba statiškojo-formaliojo, orumo samprata, aiškinanti žmogaus orumą kaip iš šalies (iš Dievo arba iš biologinės žmogaus prigimties) ateinantį arba kaip savaime esantį žmogaus vertingumą. Kaip priešprieša jai plėtojama aktyviojo, arba susikuriamojo, orumo samprata, kuri siekia suvokti žmogaus orumą ne kaip žmogaus savybę, o kaip socialinį santykį, kaip asmens individualų gebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje (dalyvauti mainų santykiuose ekvivalentiškumo pagrindu). Šiuo tinkamumu įrodinėjamas savo individualus socialinis vertingumas kaip asmeninis įnašas į santarvės ir bendradarbiavimo palaikymą visuomenėje.

Atitinkamai skiriami du asmens socialinio vertingumo lygmenys: 1) **bendrasis, arba pasyvusis**, kuris kyla iš kiekvieno asmens pripažinimo teisės apskritai subjektu (su juo iki šiol tapatintas žmogaus orumas); šį vertingumo lygmenį kiekvienas asmuo įgyja be asmeninių pastangų, šalia mainų santykių; jis bendras visiems asmenims, nes sutampa su valstybės (visuomenės) pripažinimu kiekvienam asmeniui teisių į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę... ir su valstybės įsipareigojimu jas ginti pažeidimo atveju; visiems pripažinimas tų pačių teisių preziūmuoja visų asmenų vienodą vertingumą. Tai formalus vertingumas, kuris tėra mechaninis minėtų konkrečių teisių apibendrinimas ir dėl to nieko naujo asmeniui šalia tų teisių neprideda; jis nesuponuoja jokios naujos socialinės-psichologinės tikrovės, kuri egzistuotų kartu su minėtais gėriais ir kuri galėtų tapti savarankiškos teisės į orumą objektu. Todėl čia nėra ir pagrindo asmenis vertybiškai diferencijuoti.

Jeigu orumu norime apibrėžti ką nors daugiau nei minėtų teisių visumą, o teisė į orumą vertinti kaip atskirą, savarankišką teisę šalia teisės į gyvybę, sveikatą, laisvę, tai šios logikos esame įpareigoti orumą sieti ir su asmens kultūriniu aktyvumu (pareigų vykdymu) ir teigti, kad bendrasis asmens vertingumas yra ne pats orumas, o tik teisinė prielaida jam atsirasti.

2) **Individualizuotas, arba aktyvusis, asmens socialinis vertingumas**, kurį susikuria pats asmuo pareigų artimui vykdymu, bet tik tokiu, kuris įpareigoja kitus asmenis (visuomenę) atlikti grįžtamąsias pareigas. Vykdydamas pareigas asmuo realiai įrodo savo tinkamumą gyventi visuomenėje ir tuo pagrindu kuria jau individualų savo socialinį vertingumą. Šis asmens vertingumas yra nauja paties as-

mens susikurta socialinė, psichologinė tikrovė, kaip asmenybės socialinio naudingumo (socialėjimo) prieaugis, kuris tampa pagrindu asmeniui diferencijuoti vertybiškai (tinkamumo gyventi visuomenėje požiūriu). Taip pasididindamas savo vertę asmuo įgyja pagrindą reikalauti iš visuomenės oficialaus leidimo (teisės) savintis šią jo paties susikurtą socialinę tikrovę, kurią jis dabar nori vadinti savo individualiuoju socialiniu vertingumu arba trumpiau – orumu (vertybiniu pasikylėjimu) ir reikalauti, kad visuomenė šią jo susikurtą socialinę tikrovę pripažintų ir atitinkamai jos atžvilgiu elgtųsi. Pareigų vykdymu asmens susikurtas savo socialinės vertės pasididinimas tampa teisės į orumą objektu, o asmens ir visuomenės santykis dėl naudojimosi juo yra teisė į orumą. Taip asmens kultūrinio aktyvumo pagrindu žmogaus teisių kataloge susiformuoja dar viena savarankiška žmogaus teisė – teisė į orumą šalia kitų bendrojo asmens vertingumo pagrindu egzistavusių teisių.

Teisė į orumą skiriama teismo ir subjektinės teisės požiūriu. Pirmu atveju teisė į orumą yra visuomenės (valstybės) asmeniui suteiktas leidimas būti visuomenėje ir formuoti savo gebėjimą tinkamai (neagresyviai) joje gyventi. Tai leidimas, kaip sakytą, išplaukiantis iš pripažinimo asmens teisės apskritai subjektu. Teismo lygmens teise į orumą visi asmenys yra lygūs (laikomi vienodai vertingi). Antruoju atveju teisė į orumą yra leidimas asmeniui naudotis tuo individualizuotu savo socialiniu vertingumu, kurį asmuo susikūrė vykdydamas pareigas artimo naudai ir dėl to įgijo teisę reikalauti iš visuomenės jį pripažinti ir jo atžvilgiu atitinkamai elgtis. Pareigų vykdymas, jo kokybė ir mastas tampa pagrindu diferencijuoti asmenų socialinį vertingumą, atsirasti asmens individualizuoto vertingumo sąvokai ir diferencijuotam visuomeniniam to vertingumo pripažinimui.

Teisių ir pareigų vienovė tada iškyla kaip juridinė subjektinės teisės į orumą formulė, kuri įrodo, kad orumas yra ne tik socialinė, bet ir teisinė kategorija (pasako ne tik, kas yra orumas, kaip jis atsiranda, plėtojasi, bet ir kokia elgesio forma jis gali egzistuoti).

Vaikų ir neįgalių asmenų, kaip objektyviai nepajėgiančių dalyvauti mainų santykiuose, socialinis vertingumas neperžengia to vertingumo, kuris išplaukia iš jų pripažinimo teisės apskritai subjektais, kartu paaiškina, kodėl neįgalieji tuo nesitenkina, o siekia integruotis į visuomenę, t. y. grįžti į mainų santykius (suteikti savo elgesiui teisių ir pareigų pusiausvyros pavidalą) ir šiuo grįžimu kurti savo individualizuotą socialinį vertingumą (orumą). Socialinės pašalpos nekuria asmens orumo, tik garantuoja tą asmens vertingumo lygmenį, kuris išplaukia iš asmeniui pripažinimo teisės į gyvybę, sveikatą, asmens neliečiamybę ir kt.

Tai pagrindas teigti, kad orumas pirmiausia yra ne bendrojo, o personalizuoto vertingumo sąvoka ir neegzistuoja šalia mainų santykių. Tai ne bet koks asmens vertingumas, o tik paties asmens susikuriamas vykdant pareigas artimui, įpareigojantis artimą vykdyti grįžtamasias pareigas.

Tradicinės orumo sampratos pagrindinis trūkumas yra tas, kad ji daro žmogaus orumą nepriklausomą nuo asmens kultūrinio aktyvumo ir taip tą aktyvumą nuvertina, o orumo sampratą daro dogmatišką ir mistišką.

Žmogaus orumas

Reali žmogaus teisių apsauga ir žmonių susiklausymas reikalauja įstatymuose įtvirtintų arba teisinėje doktrinoje visapusiškai aptartų logiškai aiškių teisių sąvokų, kurios įvairiose taikymo situacijose vienodai suprantamos suponuotų vienareikšmiško elgesio teisės ir pareigas. Prie tokio aptarimo reikalaujančių sąvokų priklauso ir „žmogaus orumas“ bei „teisė į orumą“, kurios pirmiausia nubrėžia teisėto naudojimosi teise į informaciją ir saviraišką ribas.

Žmogaus teisė į orumą šiandien priimta laikyti „aukščiausia žmogaus teise“, vokiečių teisininkai ją vadina „žmogaus teisių šerdimi“. Pereinant nuo šios teisės reikšmės pabrėžimo prie jos turinio atskleidimo, išryškėja didelė nuomonių įvairovė ir jų subjektyviškumas ir filosofinėje, ir teisinėje literatūroje, be to, orumas dažnai painiojamas su teise į orumą, pati teisė į orumą nediferencijuojama teismo ir subjektinės teisės požiūriu, orumas ir jo kilmė nesiejami su kultūriniu žmogaus aktyvumu. Tai padidina ir orumo, ir teisės į orumą sąvokų neapibrėžtumą, dėl to jomis sunkiau naudotis praktikoje.

Teisė į orumą dažniausiai aiškinama per objektyvistškai suprantamą jos kilmę: teigiama, kad ši teisė ne valstybės suteikiama ir ne paties asmens susikuriama, bet egzistuoja ir „nepriklauso nuo lyties, rasės ir tautybės, taip pat ir nuo gyvenimo būdo. Ja aprūpintas (ausgestattet) kiekvienas žmo-

gus... Orumas susijęs su pačia žmogaus būtimi (*Mensch-Sein*); niekas negali šios teisės į orumą atimti. Ją turi ne tik dorieji, bet ir diktatoriai, vaikų tvirkintojai ir kitokie asocijalūs asmenys.... Net negimusį gyvybė motinos kūne, mirtinai sergantys (...) turi savaimė suprantamą žmogaus orumą“ [1].

Norima pasakyti, kad pats asmuo nedalyvauja kuriant savo orumą, kad orumas lyg ir gatavu pavidalu suteikiamas žmogui iš šalies, kad jis yra tarsi biologinė žmogaus savybė, kurios negalima nei suteikti, nei susikurti arba prarasti, kuria pasižymi „net ir negimusį gyvybė motinos kūne“.

Šis orumo esmėje slypinčių kai kurių objektyvių požymių ontologizavimas ir absoliutinimas kyla iš krikščioniškosios tradicijos, kuri pradėjo ir pagrindė pasyviojo orumo sampratą. Ja remiantis orumas yra ne visuomenės, net ne paties žmogaus kūrinys, jis kyla iš supozicinio fakto, kad žmogus sukurtas pagal Dievo paveikslą, turintis dievišką nemirtingą sielą, kuri suteikia kiekvienam žmogui neprilygstamą vertingumą, vadinamą orumu. Jeigu orumas nėra asmeniui žmonių suteiktas, tai, suprantama, jis negali būti ir atimamas žmonių. Čia susiduriame su vadinamuoju vienos dimensijos asmens vertingumu.

Šios pasyviojo arba statiškojo orumo tradicijos vienaip arba kitaip yra paveikti ir įvairūs teisės aktai, tarptautinės deklaracijos, konvencijos. Virdžinijos deklaracijoje (*Virginia Bill of Rights*, 1776.VI.1) sakoma: „Visi žmonės iš prigimties yra lygūs, laisvi, nepriklausomi ir turi tam tikras **įgimtas teises** (aut. pajuodinta), kurios, jei tik asmenys priima visuomenės statusą, negali būti atimamos jokiais vėlesniais jų palikuonių susitarimais“ (1 str.). Ta pati „įgimtų teisių“ tradicija, nors ir silpnėsne forma, tęsiama ir *Visuotinėje Žmogaus Teisių Deklaracijoje* (1949): „Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis“ (1 str.).

Čia ignoruojamas tas faktas, kad gimimas gali virsti teisių šaltiniu tik tuo atveju, kai visuomenė, kurioje „gimstama“, yra pasiruošusi *a priori* pripažinti kiekvieną asmenį vertingu. Tai nėra visuotinis faktas. Istorijai žinomos pirmykštės bendruomenės, kurios, verčiamos savo išlikimo poreikių ir menkų ekonominių galimybių juos garantuoti, žudė „*gimusius laisvus ir lygius savo orumu ir teisėmis*“, bet paliegusius kūdikius, bejėgiškus senelius, lyg ir „nežinodamos“, kad šie kūdikiai ir seneliai „*gimę lygūs savo orumu ir teisėmis*“ su kitais tos visuomenės nariais. Vergovinėse ir feodalinėse visuomenėse oriais laikyti tik kilmingieji; vergui ir baudžiauninkui, „*gimusiems laisvais ir lygiais savo orumu ir teisėmis*“ ir „*sukurtiems to paties Dievo*“, teisė į orumą nebuvo pripažįstama: pastariesiems pripažintas tik „kalbančių darbo įrankių“ statusas, jų atžvilgiu savininkas galėjo pasielgti ir savo nuožiūra.

Leškant biologinių argumentų pasyviojo orumo koncepcijai (didesniam kilmingųjų vertingumui) pagrįsti, formavosi gerai žinoma „mėlyno kraujo“ idėja: grafai, baronai, bajorai, šlėktos tik todėl vertingesni už savo baudžiauninkus, kad kilminguosius Dievas sukūręs iš „kokybiškesnės medžiagos“ („mėlyno kraujo“). Jiems būdinga orumo savybė tik todėl, kad orumas yra kraujo spalvos savybė. Jeigu savininkas savo vergą arba baudžiauninką kiek ir vertino, tai ne daugiau negu kitus savo nuosavybės objektus – daiktus. JAV XIX a. antroje pusėje panaikinus vergovę kurį laiką dėl vykdytos rasizmo politikos juodaodžiai, o nacistinėje Vokietijoje – žydai, čigonai irgi nebuvo teisės į orumą subjektai. Tai rodo, kad teisė į orumą yra istorinė ir socialinė pozityviosios (demokratiškai orientuotos) teisės kategorija, kurios istoriškumas nepatvirtina nuomonės apie šios teisės biologinį arba teologinį šaltinį kaip neistorišką.

Teologinis ir biologinis požiūriai į žmogaus orumą sutampa tuo, kad ir vienu, ir kitu atveju žmogaus orumas (vertingumas) atskiriamas nuo visuomenės ir nuo paties asmens kultūrinio aktyvumo, ir tuo pagrindu formuluojama pasyviojo, arba statiškojo, orumo samprata. Už visuomenės ir paties žmogaus kultūrinio aktyvumo genetiškai atsidūręs žmogaus orumas turėjo tapti moksliniam pažinimui neprieinamas ir dėl to mistiškas. Jį aiškinant, kritiškumas turėjo užleisti vietą dogmatizmui.

Šios orumo ontologizacijos ir mistifikacijos metodologinė priežastis – intuityviai nuspėjamų objektyviųjų orumo požymių absoliutizavimas, iškreipiantis orumo, kaip objektyvių ir subjektyvių požymių vienovės, sampratą ir taip kvestionuojantis socialinę šios sąvokos prigimtį.

Jeigu teisė į orumą yra teisė, tai teisė visada prasideda nuo leidimo įsigyti tam tikrą gėrį arba jau turimu naudotis vykdant tam tikras pareigas (paliepimus, įsipareigojimus). Kalbant apie teisę neišvengiamai reikia klausti, iš kur žmogus gauna leidimą į tam tikrą gėrį ir kodėl pats asmuo kitų asmenų laikomas gėriu (vertybe)? Į šį klausimą visada tenka atsakyti – iš visuomenės, susiorganizavusios į valstybę, pozicijų, nes teisė egzistuoja tik organizuotoje visuomenėje, kurioje visuotinai pripažintos vertybės egzistuoja tam tikros visuomenės gyvenamoje teritorijoje. Šalia visuomenės nėra leidimų ir paliepimų, todėl nėra teisės. Robinzonas nežino teisės, taip pat ir teisės į orumą ne todėl, kad jis būtų ne „Dievo sukurtas“ ir kad jam nebūtų būdinga „žmogiškoji prigimtis“, o, matyt, todėl, kad jis gyvena šalia visuomenės: nėra kieno atžvilgiu teigti, įrodinėti savo vertingumą ir iš ko reikalauti pripažinti tą

vertingumą. Tvirtinti, kad asmuo „*turi teisę į orumą nepriklausomai nuo jokios socialinės teisinės tvarkos*“, tai kalbėti apie bet ką, bet ne apie teisę.

Jeigu nežinome, kas yra teisė, iš kur galime žinoti, kas yra „*teisė į orumą*“ kaip specialus teisės apskritai atvejis? Kad „*negimusi gyvybė motinos kūne*“ turėtų teisę į orumą, tas „*motinos kūnas*“ turi egzistuoti į valstybę susiorganizavusioje visuomenėje, išpažįstančioje atitinkamas vertybes ir jų hierarchiją. Visuomenė turi spręsti koliziją: kaip pripažinti „*negimusi gyvybė motinos kūne turi teisę į orumą (yra vertinga)*“ suderinti su visuotinai pripažinta motinos subjektyvia teise į savo kūną?

Lietuvoje iki šiol nėra sisteminių tyrimų žmogaus orumo ir teisės į orumą klausimu (matyt, dėl valstybės vertybinio primato ilgalaikio vyravimo), galiojantys įstatymai sąvokos „*orumas*“ irgi neapibrėžia [2]. Tai paliekama teisinės doktrinos ir teisinės praktikos kompetencijai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senatas savo 1998 m. gegužės 15 d. nutarime Nr. 1 garbę ir orumą apibrėžė kaip „*asmens savęs vertinimą, kurį lemia visuomenės įvertinimas*“ [9]. Tai bene vyraujanti orumo apibrėžtis ne tik Lietuvoje. Rusiškoji „*Filosofijos enciklopedija*“, apibendrinanti šios tematikos filosofinę literatūrą, faktiškai propaguoja tą pačią pasyviojo orumo sampratą: žmogaus orumą apibrėžia kaip asmenybės suvokimą savo socialinės vertės, kaip teisę reikalauti iš visuomenės sau pagarbos, remiantis visuomenės pripažintu žmogaus vertingumu [3]. Iš kur atsiranda žmogaus vertingumas ir ar tas vertingumas gali būti diferencijuojamas, šis klausimas čia irgi nekeliamas.

Liudvikos Meškauskaitės knygoje „*Žiniasklaidos teisė*“ jau yra užuomina į aktyviojo orumo vaizdinį: teigiama, kad teisinis gynimas asmeniui garantuoja tik tokį įvertinimą, kokį jis „*savo poelgiais ir veiksmais užsitarnavo, o ne kokį pats žmogus įsivaizduoja*“ [2]. Kartu ji pripažįsta, kad orumas yra ne tik subjektyvi sąvoka, kad „*savęs vertinimą*“ asmuo turi derinti su tuo, kaip jį vertina visuomenė. Visuomenė „*vertina*“ asmenį tik jo atliktų darbų, t. y. pareigų artimo atžvilgiu, vykdymo pagrindu. Tai suponuoja prielaidą apie asmens orumo genetinį ryšį su asmens kultūriniu aktyvumu ir to aktyvumo visuomeniniu pripažinimu.

Visuomeninę žmogaus orumo kilmę, gal kiek persistengdamas, jau XVII a. gynė anglų filosofas T. Hobsas: „*Žmogaus orumas – tai visuomeninė žmogaus vertė, kurią jam suteikia valstybė arba visuomenė*“ [5]. T. Hobsas, matysime, pripažino ir paties asmens vaidmenį kuriant savo vertingumą, ir taip kūrė prielaidas formuoti aktyviojo orumo sampratai.

Tendencija apibrėžti žmogaus orumą kaip „*savęs vertinimą, kurį lemia visuomenės įvertinimas*“, išreiškia idėją apie objektyvių ir subjektyvių orumo požymių buvimą, apie jų sąveiką, kurioje, matyt, ir reikėtų ieškoti žmogaus orumo tapatybės.

Orumas kaip žmogaus vertingumas, kylantis iš asmens gebėjimo tinkamai gyventi visuomenėje. Apibrėžiant orumo sąvoką, svarbu suvokti, nuo kokio jos požymio pradėtinas orumo aiškinimas, kad būtų išvengta dogmatizmo ir metodologinio klaidžiojimo. Tokį kelią gali parodyti pati nominalinė šio termino reikšmė. Žmogaus orumas visose nacionalinėse kalbose siejamas su žmogaus vertingumu. Orumas – lot. *dignitas* – *vertingumas, kilni išvaizda, vertė, dignatio* – *pagarba kam nors*, rusiškai – *dostoinstvo*, vokiškai *die Menschenwürde*, angliškai – *dignity*; lietuvių kalbos žodynai termino „*orumas*“ nominalinės reikšmės neatskleidžia, bet ją, matyt, reikėtų sieti su asmens socialiniu pakylėjimu (orus – nuo žemės pakylėtas, ore esantis, vadinasi, kitiems asmenims reikšmingais darbais susikūręs tam tikrą individualų socialinio vertingumo laipsnį, kuriuo jis išsiskiria iš kitų individų ir kurio suvokimas leidžia jam vertybiškai pasikylėti visuomenėje).

Visos šio termino reikšmės į pradines orumo ištakas neorientuoja, nes orumo esmę nusako ne per jo priežastį (šaltinį), ne per jį kuriančias technologijas, o per galutinį rezultatą – vertingumą. Šiame apibrėžime viena neinformatyvi abstrakcija (orumas) apibrėžiama kita tokio paties informatyvumo abstrakcija (vertingumu), apeinamas pagrindinis klausimas, kas formuoja šį žmogaus vertingumą, ar tas vertingumas daugiadimensinis ir ar egzistuoja kriterijus, kuris leistų asmenis vertybiškai individualizuoti, diferencijuoti?

Orumą kuriančių technologijų paieškai gali pasitarnauti lenkiško termino „*godnosc*“ nominalinė reikšmė, kuri, be *vertės, garbės*, dar turi ir tinkamumo prasmę (*godnie* – *tauriai, garbingai, tinkamai*). Patys lenkų teisės teoretikai orumo tiesiogiai nesieja su tinkamumu, jie tebesilaiko minėtos tradicijos orumą apibrėžti per abstraktųjį vertingumą. Mariusz Jablonski iš esmės pakartoja Lenkijos Aukščiausiojo Teismo suformuluotą orumo apibrėžimą, artimą jau minėtam Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuluotajam: „*(...) orumas yra ta asmenybės sritis, kuri konkrečią formą įgyja per žmogaus savo vertingumo suvokimą ir kitų žmonių pagarbos laukimą (...)*“ [5].

Bandymą technologiškai kildinti žmogaus orumą iš asmens tinkamumo bene pirmą kartą randame T. Hobso veikale „*Leviatanas*“: „*Žmogaus vertingumas (...) – tai ypatinga galia ar sugebėjimas*

tam, kam jis, sakoma, yra vertas, šis ypatingas sugebėjimas dažniausiai vadinamas **tinkamumu** arba pritaikymu“ [4] (orumas, matysime, yra ne pats tinkamumas, o tik to tinkamumo rezultatas).

Apie asmens „tinkamumą“ čia T. Hobsas kalba kaip apie asmens „įgimtą gebėjimą“ tinkamai (kokybiškai) atlikti tam tikras visuomenei reikšmingas pareigas. Ši pažiūra tam tikru mastu panaši į minėtas teologines ir biologines pažiūras, ieškančias žmogaus vertingumo šalia asmens sociokultūrinės veiklos, nors pats orumas vertinamas instrumentaliai, todėl turėtų būti suvokiamas ne kaip savybė (ne kaip „įgimtas gebėjimas“), o kaip asmens santykis su valstybės arba visuomenės interesais tų interesų įgyvendinimo požiūriu. T. Hobsas bando suderinti tradicinį teologijos ir biologijos požiūrį (objektyvių orumo požymių absoliutinimą) su Naujųjų laikų instrumentiniu (subjektyvistiniu) požiūriu į žmogaus galias, kurias jis nori vertinti kaip to paties žmogaus įsitvirtinimo gamtoje ir visuomenėje instrumentus.

Jeigu orumas – asmens santykis su visuomene (kitais asmenimis), jis negali būti laikomas „įgimtu gebėjimu“ – biologine asmens savybe. Orumas, tegul ir susijęs su įgimtomis biologinėmis asmens galiomis, o ne pačios tos galios yra orumas (žmogaus vertė), nes „įgimtas galias“ asmuo gali panaudoti ir visuomenės labui, ir prieš visuomenę. Vienu atveju jos gali būti vertinamos kaip visuomenei naudingos, kitu atveju – kaip žalingos ir dėl to nevertingos.

T. Hobso metodas aiškinti asmens orumą remiantis asmens socialiniu tinkamumu, be abejo, yra perspektyvus, atveriantis galimybę kurti aktyviojo orumo sampratą – racionaliai aiškinti ir orumo kilmę, jo turinį bei socialinę paskirtį.

Teisė į orumą teismo ir subjektinės teisės požiūriu. Samprotavimų apie orumą neapibrėžtumai atsiranda dar ir dėl to, kad žmogaus orumas, kaip sakyta, dažnai painiojamas su teise į orumą, o teisė į orumą vertinama abstrakčiai, neskiriant dviejų jos galimo egzistavimo lygmenų: teismo ir subjektinės teisės. Šio skirtumo neįžvelgiant, tampa neaišku, iš kur atsiranda žmogaus teisė į orumą (į žmogiškąjį vertingumą) ir kas yra pats orumas kaip teisės į orumą objektas. Ar kiekvienas asmuo vertingas tik todėl, kad gimė žmogumi, ar tas pradinis žmogaus vertingumas atsiranda dėl to, kad visuomenė *a priori* pripažįsta kiekvieną asmenį teisės subjektu ir įsipareigoja saugoti jo gyvybiškai svarbius interesus ir taip netiesiogiai pripažįsta asmens vertingumą ir teisę (leidimą) į tą vertingumą? Iš tiesų, jei visuomenė pripažįsta kiekvienam teisę į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę..., tai ji netiesiogiai pripažįsta ir kiekvieną asmenį esant vertingą. Šį bendrą (formalųjį) vertingumą kiekvienas asmuo įgyja be asmeninių pastangų (užtenka gimti civilizuotoje visuomenėje, kad įgytum šį vertingumo laipsnį). Toks vertingumas vadintinas statiškuoju, arba pasyviuoju: jo negalima nei padidinti, nei sumažinti; tradicija jį, kaip sakėme, tapatina su žmogaus orumu. Čia apeinamas klausimas, koks yra paties žmogaus vaidmuo kuriant savo paties socialinį vertingumą kaip teisės į orumą objektą? Tai, manyčiau, yra didžiausias šios tradicijos trūkumas.

Du žmogaus vertingumo lygiai – pasyvusis ir aktyvusis. Orumą siejant ir su paties asmens kultūriniu aktyvumu, atsiveria galimybė skirti du asmens vertingumo lygmenis: 1) vertingumą, kuris kyla iš jau minėto formalaus pripažinimo kiekvieno asmens teisės apskritai subjektu; jis, kaip sakyta, visiems vienodas, nes įgyjamas iš visuomenės be žmogaus asmeninių pastangų (pareigų vykdymo), 2) individualų asmens socialinį vertingumą, kurį asmuo gali susikurti tik pareigų artimui vykdymu, reikalaujančiu iš visuomenės grįžtamųjų paslaugų.

Šio skirtumo darymas reikalauja konkretinti ir „teisę į orumą“ ir skirti du galimus šios teisės egzistavimo būdus – teismo ir subjektinės teisės:

Teisė į orumą teismo požiūriu. Jei teisė į orumą yra teisė, tai su ja, kaip ir su bet kuria kita teise, sakėme, negalima gimti, nes jos negalima įgyti šalia visuomenės. Taigi teismo lygmens teisė į orumą – tai visuomenės arba valstybės suteiktas asmeniui nuo gimimo momento leidimas būti visuomenėje ir tinkamai joje gyventi, t. y. kurti savo gebėjimą naudotis suteiktais leidimais vykdant atitinkamas pareigas. Šis leidimas išplaukia iš pripažinimo asmens teisės apskritai subjektu ir kartu reiškia visuomenės įsipareigojimą nesikėsinti į asmens gyvybiškai svarbius interesus, juos saugoti. Asmens vertingumas čia dar visiškai sutampa su asmens pripažinimu teisės apskritai subjektu, t. y. su pripažinimu teisių į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamybę... ir įpareigojimu pripažinti šiuos gėrius socialinėmis ir asmeninėmis vertybėmis. Šis vertingumo lygis pripažįstamas visiems vienodas: čia nėra vienas asmuo nėra labiau arba mažiau vertingesnis už kitą. Tai formalus vertingumas, įgyjamas be paties asmens kultūrinių pastangų. Šių gyvybinių asmens interesų pripažinimas įstatymu saugomomis socialinėmis vertybėmis dar nėra tas vertingumas, kurį būtų galima vadinti asmens orumu, rodančiu konkretaus asmens naudingumo sau ir kitiems mastą. Tai tik pripažinimas vertybėmis tų biologinių, socialinių sąlygų ir priemonių, be kurių asmuo negali būti sau ir visuomenei naudingas, t. y.

negali susikurti savo individualaus socialinio vertingumo kaip kokybiškai skirtingo nuo to vertingumo, kuris išplaukia iš asmens formalus pripažinimo teisės apskritai subjektu.

Tai leidimas (teisė) į pasyvųjį (formalųjį) asmens vertingumą. Tokį leidimą (teisę) asmeniui suteikia būtent tarptautinės deklaracijos, konvencijos ir nacionalinės konstitucijos. Šio lygmens teisė į orumą tikrai „nepriklauso nuo asmens lyties, rasės, socialinės padėties ir gyvenimo būdo“, nes tai, kaip sakyta, yra ne individualizuoto vertingumo suteikimas, o tik pripažinimas asmeniui formalus leidimo jį įsigyti, t. y. imtis bet kokios įstatymu neuždraustos veikos (pareigų vykdymo), ja kurti egzistencijos priemones, jomis keistis su artimu ekvivalentinių mainų pagrindu ir taip formuoti savo individualų socialinį vertingumą, kurio turinį sudaro jau ne biologinės asmens savybės, bet jų pagrindu artimui teikiamos paslaugos.

Ši teisnumo lygmens teisė negali būti nei atimama, nei prarandama, nes ji nesuteikia asmeniui jokio konkretaus gėrio, tik leidimą tą gėrį susikurti, įsigyti mainų pagrindu. Tokio leidimo suteikimu asmeniui yra suinteresuota visuomenė, nes jai svarbu, kad asmuo, remdamasis šiomis prielaidomis: gyvybe, sveikata, laisve ..., formuotųsi kaip sau ir visuomenei naudinga (vertinga) asmenybė. Riboti, varžyti šį leidimą (teisę) reikštų atitinkamai varžyti asmens galimybes formuoti savo gebėjimą tinkamai (santarvės, bendradarbiavimo sąlygomis) gyventi visuomenėje ir taip kelti bendrąjį visuomenės žmoniškumo lygį.

Jeigu iš asmens, kuriam pripažįstamas bendrasis (formalusis) vertingumas, vis tiek reikalaujama naudotis leidimais (teisėmis) vykdyti atitinkamas pareigas, taip pasakoma, kad bendrojo asmens vertingumo nepakanka orumui susiformuoti, nes bendrasis vertingumas, kaip sakyta, pripažįstamas asmeniui iki jam imantis kokios nors veiklos ir tas vertingumas nepriklauso nuo asmens veikos socialinio turinio: agresyvi arba pagarbi ta veika kito asmens atžvilgiu. Tai tik pasyviojo žmogaus vertingumas, suteiktas asmeniui iš šalies remiantis tuo faktu, kad šis asmuo gimė civilizuotoje visuomenėje. Teisė į orumą kalba apie aktyvaus (teisėmis besinaudojančio ir atitinkamas pareigas vykstančio) asmens vertingumą. Veikiančio asmens vertingumas jau turi būti kažkas daugiau negu formalusis vertingumas, ir tas „daugiau“ negali atsirasti iš ko kito kaip tik iš paties asmens pozityvių veiksmų artimo atžvilgiu, kuriais bendrasis asmens vertingumas bus didinamas, konkretinamas. Tai suteikia pagrindą manyti, kad bendrojo, arba formaliojo, vertingumo asmeniui pripažinimas yra ne pats orumas, o tik juridinė prielaida jam atsirasti.

Teisė į orumą subjektinės teisės požiūriu. Teisių ir pareigų vienovė – žmogaus orumo teisinė formulė

Kas kita yra teisė į orumą subjektinės teisės požiūriu, nes čia jau kalbama apie teisnumo lygmens teisės į orumą įgyvendinimą, t. y. apie būtinybę pačiam asmeniui vykdamas pareigas susikurti savo individualizuotą, vadinasi, turiningą ir dėl to diferencijuotą socialinį vertingumą ir įgyti į jį subjektinę teisę. Ši savikūra reikalauja asmens turiningąjį vertingumą kildinti iš asmens gebėjimo tinkamai gyventi konkrečias vertybes išpažįstančioje visuomenėje.

Kam turi būti tinkamas asmuo, kad visuomenė jį vertintų labiau, negu tam ją įpareigoja asmens formalus pripažinimas teisės apskritai subjektu, o pats asmuo įgytų juntamą pagrindą jausti šį savo vertingumą ir jo priežastį?

a) **Pareiga – individualizuoto socialinio vertingumo šaltinis.** Žmogus yra socialinė būtybė (gyvena visuomenėje ir tik visuomenėje išsaugo savo tapatybę), tad jo socialinis tinkamumas negali reikštis niekuo kitu kaip tik gebėjimu gyventi santarvėje su artimu. Tokiai santarvei tinka tik tas, kas naudojami teisėmis (leidimais) vykdydamas atitinkamas pareigas: susilaiko nuo artimui pavojingų veiksmų ir naudojami kitų asmenų paslaugomis ekvivalentinių mainų pagrindu.

Pats pareigų vykdymas automatiškai nekuria žmogaus individualizuoto socialinio vertingumo.

b) **Tik laisvo asmens pareigų vykdymas kuria žmogaus orumą.** Orumui įgyti svarbu, ar vykdydamas pareigas asmuo įgyja nuosavybės teisę į tą gėrį, kurį susikūrė ir kuris ta teise būtų saugomas nuo kitų asmenų kėsಿನimosi neatlyginamai juo naudotis, jį savintis. Jeigu pareigų vykdymas nesukuria vykdytojui tokios teisės, tai jis nedidina ir asmens socialinio vertingumo. Toks pareigų vykdymas, kurio rezultatus neatlyginamai gali savintis kiti asmenys, nėra tų kitų asmenų branginamas, atitinkamai nebranginamas ir tų pareigų vykdytojas. Atsiveria galimybė kitiems asmenims pareigų (tiksliau – prievolių) vykdytoją vertinti ne kaip tikslą, o kaip priemonę tų asmenų arba valstybės tikslams įgyvendinti. Kiti asmenys, besinaudojantys tokio asmens paslaugomis, niekuo nėra jam grįžtamai įpareigojami arba bent neproporcingai įpareigojami. Kas grįžtamai neįpareigoja, tas – mažesnė vertybė arba visai nėra vertybė. Toks pareigų vykdymas, užuot didinęs žmogaus vertingumą, ima neigti pa-

reigų vykdytoją, jį pavergti. Tai padeda suprasti, kodėl istorijoje vergas, baudžiauninkas arba totalitarinių režimų valdinys nebuvo branginami, nelaikyti oriais, nors ir paversti pareigų savo šeiminku arba valstybei vykdytojais. Čia pareigų vykdymas nekūrė vykdytojui atitinkamų subjektyvių teisių reikalauti iš kitų asmenų grįžtamųjų pareigų vykdymo, todėl buvo ne žmogaus vertingumo didinimas, o to vertingumo neigimas, ne pareigų vykdytojo išlaisvinimas, o jo pavergimas.

Tas, kas įpareigotas atsilyginti grįžtamaisiais paslaugomis, suvokia sunkumą ir sudėtingumą tokio pareigų vykdymo, kurio rezultatais jis pasinaudojo, ir to suvokimo pagrindu ima branginti, vertinti ir tuos, kurių atžvilgiu jis pats privalo vykdyti grįžtamasias pareigas ir jomis didinti pareigų adresato socialinį vertingumą. Per grįžtamasias pareigas asmenys kuria vienas kito orumą.

Galima kalbėti tik apie laisvo asmens orumą, nes tik tokio asmens pareigų vykdymas sukuria individualų asmens socialinį vertingumą kaip naują socialinę, psichologinę tikrovę ir kartu subjektyvią teisę reikalauti iš kitų asmenų arba valstybės, besinaudojančių šio asmens pareigų vykdymo rezultatais, atsilyginti panašios vertės grįžtamaisiais pareigomis (paslaugoms) ir dėl to patį pareigų vykdytoją vertinti kaip grįžtamųjų pareigų adresatą ir socialinę vertybę. Tai reiškia, kad laisvo asmens įgyta subjektyvi teisė į savo pareigų vykdymu susikurtą gėrį, o jo pagrindu – ir į atitinkamą socialinio vertingumo mastą, kartu turi ir nuosavybės teisės prasmę: niekas negali naudotis asmens pareigų vykdymo rezultatais be tų pareigų vykdytojo sutikimo ir neatsilygindamas grįžtamaisiais paslaugomis. Būtent galimybė įgyti subjektyvią nuosavybės teisę į pareigų vykdymu susikuriamas vertybes ir ją išsaugoti mainų santykiuose suteikia pareigų vykdymui socialinę prasmę ir vertę, daro pareigų vykdymą asmens orumo, kaip individualizuoto socialinio vertingumo, šaltiniu, duoda tokiam asmeniui pagrindo laikyti save vertingu ir reikalauti iš visuomenės atitinkamos pagarbos, kurią jis išprovokavo realiu pagarbos tai visuomenei reiškimu (pareigų vykdymu). Visuomenei belieka tik pripažinti asmeniui nuosavybės teisę į tą asmens individualų vertingumo laipsnį, kurį jis pats susikūrė vykdydamas pareigas. Ši nauja paties asmens susikurta socialinė, psichologinė tikrovė, kaip asmenybės savikūros (socialėjimo) prieaugis, tampa pagrindu asmenis vertybiškai (tinkamumo gyventi visuomenėje požiūriu) diferencijuoti. Tai įrodo, kad visuomenė nesuteikia ir negali suteikti asmenims diferencijuoto socialinio vertingumo, gali jį tik protokoluoti ir jo atžvilgiu atitinkamai įsipareigoti. Kartu tai įrodo, kad teisė į orumą turi ir nuosavybės teisės prasmę. Be nuosavybės teisės nėra orumo ir teisės į orumą.

Iš to išplaukia bendra išvada, kad atskirai paimtos nei asmens teisės, nei jo pareigos nekuria asmens orumo kaip individualizuoto, turiningo socialinio vertingumo; jį kuria tik jų vienovė, kuri daro visas žmogaus teises racionalias, protu suvokiamas, o žmogaus orumą – individualia, turininga, dinamine socialine, teisine kategorija: orumas kuriamas, didinamas pareigų vykdymu ir mažinamas, prarandamas naudojantis teisėmis nevykdant atitinkamų pareigų, t. y. keliant grėsmę kitų asmenų teisėms.

Tai reiškia, kad tinkamu gyventi visuomenėje gali būti laikomas tik toks asmuo, kuris savo elgesiui suteikia teisių ir pareigų vienovės pavidalą, reiškiantį abipusės naudos įgyvendinimą. Tokio elgesio asmenį visuomenė (kiti asmenys) laiko socialiai naudingu ir dėl to vertingu (netrukdančiu arba padedančiu kitiems asmenims įgyvendinti savo teises), o pats asmuo šį savo vertingumą suvokia kaip jo tinkamumo gyventi visuomenėje pripažinimą.

Taigi pareigų vykdymu asmens susikurtas savo socialinės vertės pasididindimas tampa teisės į orumą objektu, o asmens santykis su visuomene dėl šio susikurto vertingumo apsaugos – subjektyvi teisė į orumą.

Taip žmogaus teisių kataloge atsiranda dar viena savarankiška žmogaus teisė – teisė į orumą šalia kitų bendrojo (formaliojo) asmenų vertingumo pagrindu egzistavusių teisių.

Žmogaus orumas – objektyvių ir subjektyvių požymių vienovė. Teisės į orumą kildinimas iš pareigų vykdymo rodo, kad žmogaus orumas negali būti tik subjektyvi kategorija (savavališka savo vertės ambicija), nes tinkamumas gyventi visuomenėje kelia asmeniui reikalavimus, kurių jis pats negali nei nustatyti, nei pakeisti, tik privalo prie jų prisiderinti ir tuo prisiderinimu įrodyti savo tinkamumą gyventi šioje visuomenėje. Šis prisiderinimas, kaip minėta, negali vykti kitaip kaip tik vykdant atitinkamas pareigas – kūrimu sau ir visuomenei reikšmingų gėrių. Neužtenka pasiskelbti oriu (vertingu); savo reikalingumą (vertingumą) būtina nuolat įrodinėti kitiems asmenims jiems reikšmingų gėrių kūrimu ir dalyvavimu ekvivalentiniuose mainuose. Neatsitiktinai T. Hobsas rašė, kad „*žmogaus vertę nustato ne pardavėjas, o pirkėjas. Nors žmogus (kaip dauguma ir daro) vertintų save kuo aukščiau, tačiau tikroji jo vertė yra ne didesnė už tą, kuria jį vertina kiti*“ [4].

Norima pasakyti, kad orumo atveju asmuo vertingas ne pats savaime, bet tik kitų žmonių požiūriu ir tik kitų asmenų poreikiams reikšmingų paslaugų teikimu; kiti žmonės jį vertina kaip paslaugų tei-

kėja, bendradarbi, svetimos teisės gerbėja. Atitraukti žmogaus orumą nuo gyvenimo būdo (pareigų vykdymo) reikštų atitraukti jį nuo asmens gebėjimo dalyvauti ekvivalentinių mainų santykiuose, t. y. nuo gebėjimo gyventi santarvėje su artimu. Toks orumas taptų mistiškas, nepažinus ir praktiškai bevertis.

Pareigų vykdymas ir juo sukuriamas realus gėris sudaro objektyvų orumo pagrindą, o kūrėjo subjektinė nuosavybės teisė į tą gėrį yra subjektyvusis orumo požymis, nes jis įpareigoja kitus asmenis, norinčius pasinaudoti jo sukurtu gėriu, grįžtamai įsipareigoti, t. y. pripažinti šio gėrio ir jo kūrėjo vertingumą ne žodžiu, o veiksmu. Pareigų vykdymu asmens įsigytas turtas, atlyginimo arba pensijos dydis kartu yra ir asmens susikurto ir visuomenės realiai pripažinto individualizuoto vertingumo materialinė išraiška, kuri diferencijuotai liudija apie šio turto savininko atliktų artimo atžvilgiu pareigų kokybę, mastą, tapusį pagrindu susilaukti tokio paties masto grįžtamųjų paslaugų, kurios ir yra daiktinė visuomeninio pripažinimo išraiška. Asmuo tada suvokia, dėl ko jis yra ne tik sau, bet ir kitiems naudingas ir kaip tie kiti asmenys išoriškai išreiškia (atlygina) jo vertingumo pripažinimą. Toks suvokimas leidžia jam save atitinkamai vertinti, vertybiškai „pasikylėti“. Vykdydamas pareigas ir taip kurdamas visuomeniškai reikšmingą gėrį, asmuo kartu kuria savo orumą kaip savo subjektinės teisės į orumą objektą.

„Būsi tuo, kuo pats save padarysi“. Į žmogaus kultūriniu aktyvumu kuriamą orumą nukreipta ir renesanso epochos mąstytojo Džovano Piko dela Mirandolos „*Kalba apie žmogaus orumą*“. Žmogaus orumą (vertingumą) Miranda suprato kaip grynai paties asmens kuriamą socialinę tikrovę. Formaliai jis pripažino krikščionybės tradiciją apie dievišką žmogaus kilmę, bet ją aiškino atsižvelgdamas į savo epochos poreikius, t. y. remdamasis bendru tos epochos požiūriu į žmogų kaip į savo laimės, savo likimo, o kartu ir savo individualizuoto socialinio vertingumo kūrėją. Dieviškasis žmogaus kūrimas nesąs užbaigtas, žmogui pavesta nuolat kurti save patį, savo konkrečias istorines žmoniškumo (vertingumo) formas. Dievas sakęs: „*Adomai, neduosime tau nei nustatytos vietos, nei būdingos išvaizdos, nei kokių nors ypatingų pareigų, kad vietą, išvaizdą ir pareigas turėtum pagal savo norą, savo valią ir savo sprendimus. Visų kitų būtybių prigimtis yra apibrėžta ir apribota pagal mūsų nurodytus dėsnius. Tau nėra jokių apribojimų: atiduodu tave į tavo paties rankas, kad pasirinktum savo prigimtį pagal savo valią. Įkurdinau tave pasaulio centre, kad iš čia galėtum patogiai stebėti visa, kas dedasi pasaulyje. Nepadariau tavęs nei dangiško, nei žemiško, nei mirtingo, nei nemirtingo, kad, būdamas laisvas ir pagarbos vertas kūrėjas, pats sau suteiktum tokią formą, kokios nori. Galėsi nusileisti iki žemiausių, neprotinių būtybių ir savo dvasios valia galėsi pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių*“ [6].

Kiekvienas asmuo čia kviečiamas imtis įvairiausių pareigų ir jų vykdymu kurti ir neribotai didinti savo individualų socialinį vertingumą („savo dvasios valia pakilti iki aukščiausių, dieviškų būtybių“) arba, vengiant pareigų, jį mažinti („nusileisti iki žemiausių neprotinių padarų“). Tai orumo kaip tampončios kategorijos hipotezė.

Teisių ir pareigų vienovė demistifikuoja žmogaus orumą. Teisių ir pareigų vienovė aiškina žmogaus orumas gali būti papildomas įrodymas to fakto, kad žmogaus orumas yra ne biologinės, ne transcendentinės, o socialinės, kultūrinės prigimties. Tai ne „įgimta“, net nesuteikiama savybė, o socialinis vertybinis santykis, atsirandantis iš lygiateisių asmenų keitimosi paslaugomis santykių ekvivalentiškumo pagrindu, iš siekio kurti bei garantuoti žmonių santarvę ir bendradarbiavimą. Jei orumas – teisinė, o ne įstatymų kategorija, tai jį sauganti teisė negali įgyti kitokios egzistavimo formos kaip teisių ir pareigų pusiausvyros; jo šaltinis – paties asmens kultūrinis aktyvumas, o socialinės sąlygos – asmens laisvė ir asmens nuosavybės teisė į pareigų vykdymu (kultūriniu aktyvumu) sukuriamą visuomeniškai reikšmingą gėrį. Tik nelaisvose visuomenėse asmens teisė į orumą yra grynai įstatymų kategorija, nes gali būti dirbtinai suteikta savavališku įstatymu kaip privilegija, vertingumo požiūriu išskirianti asmenį iš kitų asmenų ne nuopelnų, o kitu, su asmens kultūriniu aktyvumu nesusijusiu, pagrindu (kilme, partiškumu, tautiškumu...).

Teiginiai tų autorių, kurie mano, kad „kiekvienam žmogui orumas yra suteiktas (*ausgestattet*) neatsižvelgiant į lytį, rasę arba tautybę, taip pat gyvenimo būdą“ [7], negali būti suprantami viena-reikšmiškai. Kad teisnumo lygmens žmogaus teisė į orumą nepriklauso nuo rasės, lyties, tautiškumo ir net nuo gyvenimo būdo, tai suprantama ir tai ką tik įrodėme. Būtų nesuprantama, jei ši nuostata būtų taikoma ir subjekto teisei į orumą, nes būtų neaišku, kaip ši teisė gali būti „nepriklausoma nuo gyvenimo būdo“, jei „gyvenimo būdas“ yra ne kas kita kaip žmogaus santykiai su kitais žmonėmis: ar asmuo daro nusikaltimus, ar dorai gyvena, turi esminės reikšmės žmogaus tinkamumo, jo individualizuoto socialinio vertingumo laipsniui. Orumui neturės reikšmės tik toks gyvenimo būdas, ar rytą asmuo geria arbatą ar kavą, nes tuo negali kitiems asmenims nei kuo padėti, nei kuo pakenkti. Jei teisė į orumą būtų šalia gyvenimo būdo apskritai, jos nebūtų galima apibrėžti remiantis asmens tinkamumu

gyventi visuomenėje. *Juk gyvenimo būdas ir yra ne kas kita kaip asmens konkretaus buvimo visuomenėje būdas.* Svarbu, kaip asmuo konkrečioje visuomenėje reiškiasi – taikiai ar agresyviai. Šalia visuomenės ir gyvenimo būdo žmogus negali būti nei orus, nei neorus, nes panaikinamas tokio skyrimo pagrindas.

Orumas kaip žmogaus teisių pagrindas: kiekvienas asmens teisės pažeidimas yra ir to asmens teisės į orumą pažeidimas. 1975 m. Helsinkio „Baigiamajame akte“ sakoma, kad žmogaus teisės „išplaukia iš žmogaus asmenybei būdingo orumo“, o „pripažinimas orumo (...), lygių ir neatišamų teisių yra laisvės ir teisingumo pagrindas“ [8]. Tai reiškia, kad orumą čia bandoma kvalifikuoti kaip visų žmogaus teisių pagrindą. Tokiu pagrindu jis gali būti tik tuo atveju, jeigu orumas suvokiamas kaip asmens tinkamumas santarvei ir bendradarbiavimui. Tik į taip suprantamą asmens socialinį tinkamumą ir gali vienaip arba kitaip sueiti visos žmogaus teisės, jų legalumas. Žmogaus teisė į gyvybę, sveikatą, laisvę, nuosavybę, teisė įsigyti kvalifikaciją ir kitos yra tik žmogaus orumo (tinkamumo gyventi visuomenėje) formavimo priemonės ir sąlygos; jos legalizuojamos tik tiek, kiek formuoja asmens tinkamumą (prieš tai minėta prasme) gyventi visuomenėje: jei pažeidžiama kuri nors iš tų asmens teisių, taip sumažinamos arba blokuojamos ir tokio asmens biologinės, daiktinės, kvalifikacinės galios imtis pareigų ir jas tinkamai atlikti, t. y. sumažinamos tokio asmens galios tinkamai gyventi visuomenėje, sumažinamos galios didinti savo individualų socialinį vertingumą. Pažeidus asmens teisę į sveikatą (sužalojus jo kūną), sumažinamos fizinės galimybės kurį laiką atlikti tam tikras pareigas, o tai reiškia, kad atitinkamu mastu sumažinamas ir tokio asmens orumas (vertingumas-naudingumas) arba pristabdomas jo didinimo tapsmas, bendriau tariant, sumažinamos tokio asmens fizinės galimybės tinkamai gyventi konkrečioje visuomenėje. Asmuo, dėl kūno sužalojimo negalintis dirbti (vykdyti pareigų), ekonomiškai nuskursta, sakykime, nepajėgia atlikti pareigos sumokėti už komunalines paslaugas ir dėl to darosi šiuo atžvilgiu mažiau orus, nes pasirodo šios situacijos atžvilgiu netinkamas gyventi mainų lygiavertiškumu besivadovaujančioje visuomenėje. Negalėjimas vykdyti grįžtamųjų pareigų komunalinių paslaugų tiekėjo naudai daro tokį asmenį paslaugų jam tiekėjo atžvilgiu objektyviai agresyviu ir dėl to konfliktišku, vadinasi, mažiau vertingu (mažiau oriu). Kita vertus, jei šiomis teisėmis į gyvybę, sveikatą, laisvę, kvalifikaciją ir į kitas vertybes naudojamosi ne asmens tinkamumui gyventi visuomenėje didinti ir jam palaikyti, tai tomis teisėmis naudojamosi neteisėtai, t. y. agresijai artimą atžvilgiu įvykdyti. Vadinasi, kyla ir visų kitų tokio asmens teisių teisėtumo (legalumo) klausimas.

Taip atsiveria galimybė vertinti kiekvieną juridškai fiksuotą teisės pažeidimą kaip konkretaus asmens tam tikro netinkamumo gyventi visuomenėje faktą, kuris liudija apie tą pažeidimą įvykdžiusio asmens individualaus socialinio vertingumo tam tikro laipsnio praradimą. Teisnumo lygmens teisė į orumą, kaip sakyta, negali būti nei atimama, nei ribojama, o teisingumo vykdymu gali būti siaurinama tik nusižengusiojo subjektinė teisė į orumą, t. y. į tą visuomenėje pripažintą asmens individualizuoto vertingumo laipsnį, kurį asmuo buvo susikūręs pareigų vykdymu ir jo pagrindu įgijęs atitinkamas teises.

Orumas – visų žmogaus teisių pagrindas, o vykdant teisingumą siaurinant arba likviduojant bet kurią kitą tokio asmens subjektinę teisę kartu mažinamas ir teisės pažeidėjo orumas. Įkalinimas yra pripažinimas, kad nuteistasis darydamas nusikaltimą pasirodė tam tikros situacijos atžvilgiu neorus – netinkamas gyventi teisei lojalių asmenų visuomenėje ir todėl teismo paskirtos sankcijos priverstinai perkeliamas į riboto orumo žmonių (kalinių) bendruomenę. Orumas ir teisė į orumą šiuo atveju tam tikru mastu reiškiasi ir subjektinė teise į laisvę kaip priemonę kurti laisve besinaudojančio asmens socialinį vertingumą. Teisė į orumą tik dėl to integruoja visas asmens teises, kad suteikia galimybę jas vertinti vienu apibendrinančiu matu – asmens tinkamumu gyventi visuomenėje, kitaip sakant, visas asmens teises vertinti kaip skirtingas priemones, kuriomis naudodamasis asmuo kuria savo individualų gebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje. Šį asmens tinkamumą kiti asmenys vertina kaip tokio asmens socialinį naudingumą, kuris sudaro to asmens socialinio vertingumo (orumą) istoriškai konkretų turinį.

Orumas teisinės praktikos požiūriu. Suvokti žmogaus orumą kaip individualų socialinį vertingumą svarbu dar ir dėl to, kad kyla žmogaus teisės į orumą gynimo teismuose bylos. Kaip savarakiškos teisės objektas orumas pažeidžiamas tais atvejais, kai neigiamas, kvestionuojamas konkretaus asmens darbais realiai įsigytas individualus vertingumas, pavyzdžiui, asmens kaltinimas nepadarytu teisės pažeidimu, nepadoriu elgesiu. Tai reiškia, kad asmuo kaltinimas netinkamu elgesiu visuomenėje arba be pagrindo teigiama apie asmens psichinę arba kitokią ligą, siekiant įdiegti visuomenei įsitikinimą, kad tas asmuo dėl šios „ligos“ prarado turėtą biologinę (fizinę arba psichinę) kokybę ir dėl to sumažėjo jo galimybės kokybiškai atlikti pareigas, t. y. tinkamai (oriai) gyventi mainų lygiavertiškumą išpažįstančioje visuomenėje.

Asmens subjektinė teisė į orumą gali būti pažeidžiama ir tais atvejais, kai reiškiamas neva savo nuomonė apie kito asmens darbus, veiklą ir tai daroma taip, kad užuot vertinus tą veiklą remiantis tiesos ir klaidos, pažangos arba regreso ir kitais logikos kriterijais, sąmoningai pakeičiama įrodinėjimo tezė (loginė *ignoratio elenchi* klaida) – imama vertinti ne pačius asmens darbus, o patį asmenį, kuris vadinamas „neišmanėliu“, „kvailiu“, „psichiniu ligoniu“, „parsidavėliu“ arba kitais apibendrinančiais, įžeidžiančiais epitetais, kuriais siekiama suponuoti principinį neigiamą visuomenės įsitikinimą apie konkretaus asmens tariamą principinį fizinį arba psichinį nepajėgumą dalyvauti mainų santykiuose ne tik šiuo, bet ir visais kitais galimais atvejais. Argumento tiesa (*argumentum ad veritatis*) pakeitimas argumentu į asmenį (*argumentum ad hominem*) ir yra vienas iš labiausiai paplitusių subjektinės teisės į orumą pažeidimo būdų.

Teisės į orumą pažeidimus demokratinėje visuomenėje reikėtų vertinti kaip sunkius. Juk viešai, bet nepagrįstai kaltinti asmenį padarius kokį nors nusikaltimą arba moralinį nusižengimą – tai kaltinti, kad šis asmuo visas kitas savo subjektines teises į gyvybę, sveikatą, laisvę, nuosavybę, kvalifikaciją... naudoja prieš visuomenę (jomis piktnaudžiauja) ir taip praranda tų teisių legitimumo pagrindą.

Žmonių nuomonės subjektyvios, bet jos neįžeidžia ir nežemina kitų žmonių orumo. Jos laikomos teisėtomis tol, kol asmens darbų vertinimo nepakeičia paties asmens psichologiniu, socialiniu neigiamu vertinimu. Socializuotą ir orų žmogų apibūdina ne tik veiksmo, bet ir žodžio atsargumas kaip viena iš asmens psichologinio tinkamumo gyventi visuomenėje formų.

Teisnumo lygmens teisė į orumą, kaip sakytą, visi žmonės lygūs, nes ją valstybė suteikia kiekvienam savo piliečiui be jo asmeninių pastangų, todėl ir šio lygmens teisė teismuose vienodai ginama, jos pažeidimas suprantamas pagal „bendrąjį vardiklį“: ar tokie veiksmai daugelį žmonių įžeis (ar šmeižtas, užgaulus elgesys paralyžiuoja asmens kultūrinį aktyvumą – pastangas teisnumo lygmens teisę į orumą versti subjektine teise, t. y. asmens pasiryžimą uoliai imtis vykdyti pareigas ir kurti savo individualų socialinį vertingumą). Čia teisės į orumą pažeidimas bus tik tai, kas paralyžiuoja daugumos žmonių kultūrinį aktyvumą, psichologiškai jį slopina. Tai nusižengimai teisnumo lygmens teisei į orumą. Čia daugumos principas sprendžia, kokie veiksmai pažeidžia teisnumo lygmens teisę į orumą, nes teisnumas, kaip žinome, į pirmą vietą kelia ne individualybę, o bendrybę.

Subjektinė teisė į orumą, kaip sakytą, pirmenybę teikia kultūriškai aktyviai asmenybei, kuri savo kultūrinio aktyvumu (pareigų vykdymu) kuria savo individualų diferencijuotą socialinį vertingumą, todėl subjektine teise į orumą žmonės jau nėra lygūs: vienu iš jų (kultūriškai pasyvių) orumas visą gyvenimą išlieka teisnumo lygmens ir jis, kaip sakytą, iš esmės sutampa su tuo asmens vertingumu, kuris išplaukia iš asmens pripažinimo teisės apskritai subjektu. Kultūriškai aktyvieji kuria savo individualų socialinį vertingumą (orumą) kaip savo diferencijuotą gebėjimą pasitarnauti artimui ir taip garantuoti savo tinkamumą gyventi dinamiškoje visuomenėje, kuriai nebūdingas ilgalaikis vyraujančių vertybių stabilumas. Už šį gebėjimą juos kiti žmonės geriau vertina, tuo tinkamumu matuojamas jų socialinis vertingumas; jie jaučia šią savo susikurtą socialinę vertę ir jos visuomeninį pripažinimą. Tai suteikia jiems teisę reikalauti iš kitų asmenų atitinkamos pagarbos sau. Tokių asmenų orumas teismuose turėtų būti ginamas daug subtiliau, neturėtų galioti „daugumos principas“: ar dauguma žmonių įsižeis dėl tokių veiksmų; klausiamo, ar šis konkretus asmuo turėjo pagrindo dėl to įsižeisti, ar tai žemina būtent šio asmens susikurtą orumą. Dėl tų pačių veiksmų, dėl kurių neįsižeistų teisnumo lygmens teisę į orumą turintis asmuo, turi pagrindo įsižeisti asmuo, įgijęs subjektinę teisę į savo paties veiksmais susikurtą savo individualią socialinę vertę (orumą).

Vaikų ir neįgaliųjų orumas teisių ir pareigų vienovės požiūriu. Kildinant žmogaus orumą iš asmens kultūrinio aktyvumo, kyla klausimas, kokia prasmė suteikiama orumui, kai kalbama apie vaikų ir neįgaliųjų orumą, t. y. asmenų, kurie nedalyvauja mainų santykiuose ir dėl to nekuria savo personalizuoto socialinio vertingumo.

Vaikų ir neįgaliųjų asmenų, kaip objektyviai nepajėgiančių dalyvauti mainų santykiuose, socialinis vertingumas neperžengia to vertingumo, kuris išplaukia iš jų pripažinimo teisės apskritai subjektais. Tai, kas laikoma vaikų „orumu“, tėra tik tas jų vertingumo laipsnis, kuris sutampa su visuomenės įsipareigojimu saugoti jų gyvybę, sveikatą, įgyvendinti poreikį mokytis ir kita, t. y. išankstiniu vaiko mirties interesų pripažinimu socialinėmis vertybėmis, nes tai yra vaikų biologinės, teisinės prielaidos formuoti savo gebėjimą kurti vartojamąsias vertes ir jų pagrindu ateityje dalyvauti ekvivalentinių mainų santykiuose, t. y. tinkamai gyventi visuomenėje. Visuomenės ir vaiko požiūriai į žmogaus orumą (savęs vertinimą) skiriasi. Vaikui gali atrodyti, kad tai, jog visuomenė verčia jį iki 16 metų lankyti mokyklą, pažeidžia jo laisvę ir kartu žemina jo „orumą“, nes verčia eiti ten, kur jis šiuo metu gal ir nenori eiti. Su tokia „orumo“ samprata visuomenė nesiskaito, nes vadovaujasi ir vaiko, ir savo ateities interesais. Visuomenei reikia, kad augtų ne bet koks žmogus, o orus, t. y. ne tik gyvas ir sveikas, bet ir turintis kva-

lifikacines, valines dorines galias tinkamai gyventi konkrečias vertybes išpažįstančioje visuomenėje. Remiantis šiuo gebėjimu kiekvienas asmuo yra kitų asmenų vertybiškai diferencijuojamas. Toks vaikas, kuris dėl savo tariamo orumo ginties vengtų eiti į mokyklą – įgyti kvalifikaciją, ateityje prieš savo valią taptų mažiau orus, nes pasirodytų mažiau pajėgus vykdyti sudėtingesnes pareigas ir dėl to mažiau tiktų normaliai gyventi mainų santykiais besiremiančioje visuomenėje; jo orumas ateityje būtų daug skaudžiau žeminamas, nes jis rastų vis mažiau situacijų, kuriose sugebėtų kitiems reikšmingu būdu įrodyti savo vertingumą.

Vaiko teisė į orumą yra teismo lygmens: ji reiškia visuomenės jam suteiktą leidimą augti sveikam, įgyti visapusišką išsilavinimą, t. y. visą reikalingą „instrumentariją“ savo socialiniam vertinimui kurti. Ginti šio lygmens teisę į orumą – tai šalinti kliūtis, kuriomis kiti asmenys norėtų stabdyti vaiko asmenybės savikūrą kaip jo ateities gebėjimą tinkamai gyventi visuomenėje. Neatsitiktinai teismų praktika neturi bylų, kuriose vaikai arba jų atstovai keltų teismuose bylas dėl jų teisės į orumą kaip savarankiškos teisės pažeidimo. Dažniausiai keliamos bylos tik dėl vaikų teisės į gyvybę, sveikatą, laisvę, išsilavinimą arba kitas vertybes pažeidimų.

Galimas ir kitas klausimas: ar mokytojas, necenzūriniais žodžiais išplūdęs mokinį kitų mokinių akivaizdoje, galėtų būti tokio mokinio traukiamas teisinėn atsakomybėn dėl jo teismo lygmens teisės į orumą pažeidimo? Į šį klausimą teigiamas atsakymas gali būti tuo atveju, jei vaikas įrodys, kad šis mokytojo elgesys neturėjo pagrindo ir jis kuriam laikui iš tikrųjų slopino vaiko galias susikaupti, todėl jis kurį laiką pradėjo blogiau mokytis, sumažėjo jo galimybės bendrauti su klasės draugais (šie ėmė jo vengti). Čia būtų sunku nustatyti tą amžiaus ribą, nuo kurios toks vaiko išbarimas galėtų neišvengiamai paveikti jo kultūrinį aktyvumą (norą mokytis), apribotų jo bendravimą su klasės draugais. Matyt, dėl to į teismus patenka tik tos bylos, kuriose skundžiasi teisės į orumą pažeidimu suaugę žmonės, kurių ši teisė į orumą dažnai turi subjektinės teisės prasmę.

Vaikas dar neturi susikurto savo individualaus socialinio vertingumo, tik teismo lygmens teisę į orumą, t. y. leidimą formuoti savo gebėjimą atlikti tam tikras pareigas ir jų pagrindu kurti savo individualų socialinį vertingumą kaip subjektinės teisės į orumą objektą.

Neįgaliųjų kova dėl integracijos į visuomenę – tai jų kova dėl teisės dalyvauti kuriant savo individualizuotą socialinį vertingumą (orumą). Skyrimas dviejų asmens socialinio vertingumo lygmenų, asmens orumo netapatinimas su formaliuoju vertingumo lygmeniu paaiškina, kodėl neįgalieji nesitenkina šiuo jiems pripažįstamu formaliuoju vertingumu, siekia integruotis į visuomenę. Jie suvokia, kad socialinės pašalpos nekuria asmens orumo, tik garantuoja tą asmens socialinio vertingumo lygmenį, kuris išplaukia iš asmens pripažinimo teisės apskritai subjektu, t. y. minimaliu lygiu užtikrina jų teisę į gyvybę, į sveikatą ir į kitus būtinus gėrius, be kurių asmenybė negali egzistuoti. Tokio asmens teisė į orumą išlieka teismo lygmens, ji gali niekada ir nevirsti subjektine teise. Neįgaliųjų integravimas į visuomenę – tai sudarymas neįgaliesiems sąlygų grįžti į mainų santykius, grindžiamus abipusiu pareigų vykdymu, ir jų pagrindu formuoti savo individualų socialinį vertingumą (orumą) kaip savo naudingumo sau ir artimui ženklą.

Išvados

1. Kritikuojant tradicinę arba pasyviojo (formaliojo) orumo sampratą, kildinančią žmogaus orumą iš šalies (iš Dievo arba iš biologinės žmogaus prigimties), plėtojama aktyviojo orumo koncepcija.

2. Žmogaus orumas siejamas su asmens gebėjimu tinkamai gyventi visuomenėje, t. y. formuoti ir palaikyti santarvę ir bendradarbiavimą. Santarvei tinka tik tas, kas naudojasi teisėmis (leidimais) vykdydamas atitinkamas pareigas: susilaiko nuo agresijos artimo atžvilgiu, keičiasi paslaugomis ekvivalentiškumo pagrindu.

3. Atitinkamai skiriami du asmens socialinio vertingumo lygmenys: 1) formalusis (bendrasis), arba pasyvusis vertingumas, kylantis iš visų asmenų pripažinimo teisės apskritai subjektais. Šis vertingumas pripažįstamas kiekvienam asmeniui be jo asmeninių pastangų (pareigų vykdymo) ir visiškai sutampa su valstybės (visuomenės) pripažinimu asmeniui teisės į gyvybę, sveikatą, laisvę...; 2) individualizuotas (turiningasis), arba aktyvusis, asmens socialinis vertingumas, kurį susikuria pats asmuo atlikdamas atitinkamas pareigas artimo atžvilgiu. Individualizuotą socialinį vertingumą (orumą) kuria ne kiekvienas pareigų vykdymas, o tik tas, kuris įpareigoja kitus asmenis ekvivalentinėms grįžtamosioms pareigoms. Šis pareigų vykdymu susikurtas asmens individualizuotas socialinis vertingumas yra teisės į orumą objektas, o asmens santykis su visuomene (valstybe) dėl to vertingumo apsaugos – subjektinė teisė į orumą.

4. Teisė į orumą konkretinama teismo ir subjektinės teisės požiūriu. Pirmu atveju teisė į orumą yra visuomenės (valstybės) asmeniui suteiktas leidimas būti visuomenėje ir formuoti savo gebėjimą tinkamai (neagresyviai) joje būti; antruoju atveju teisė į orumą yra leidimas asmeniui naudotis tuo individualizuotu savo socialiniu vertingumu, kurį asmuo susikūrė atlikdamas atitinkamas pareigas ir šiuo pagrindu asmuo įgyja subjektinę teisę reikalauti iš visuomenės pripažinti šį asmens socialinio vertingumo lygmenį ir atitinkamai jo atžvilgiu elgtis, jį ginti.

5. Teisių ir pareigų vienovė virsta juridine subjektinės teisės į orumą formule, kuri demistifikuoja orumą ir teisę į orumą, daro šias sąvokas racionalias, moksliniam tyrimui prieinamas.

6. Teisė į orumą įsiprasmina visų kitų asmens teisių atžvilgiu tuo, kad ji jas visas iš vidaus vienija ir legalizuoja: visos kitos asmens teisės yra priemonės ir sąlygos formuoti asmens gebėjimui tinkamai gyventi visuomenėje. Jeigu tos kitos asmens teisės naudojamos ne asmens minėtam gebėjimui kurti ir jam palaikyti, jos netenka savo dalykinės legitimacijos ir gali būti legalizuojamos tik savavališku įstatymu.



LITERATŪRA

1. **Richter H. P.** Juristische Grundkurse. Band 20. Jochen Zenthöfer. Rechtsphilosophie. – Berlin. 2001.
2. **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos teisė. – Vilnius, 2004.
3. **Философская энциклопедия.** – Москва, 1962. Т. 2.
4. **Hobbes T.** Leviatanas. – Vilnius, 1999.
5. **Jabłonski M.** Pojęcie i ochrona godności człowieka w orzecznictwie organów władzy sądowniczej w Polsce. – Godność człowieka jako kategoria prawa. Pod red. Krystiana Complaka. – Wrocław, 2001.
6. **Dž. Piko dela Mirandola.** Kalba apie žmogaus orumą // Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas. – Vilnius: Mintis, 1984.
7. **Richter H. P.** Min. veik.
8. **Žmogaus teisės.** Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. – Vilnius, 1993.
9. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo senato nutarimas Nr. 1 (1998.V.15) // Teismų praktika. 1998. Nr. 9.
10. **Хованская А. Б.** Достоинство человека: международный опыт правового понимания // Государство и право. 2002. Nr. 3.



Dignity and the Right to Dignity in Terms of Legal Personalism (from a Conception of Static Dignity to of Dynamic One)

*Prof. Habil. Dr. Alfonsas Vaišvila
Mykolas Romeris University*

Keywords: *Dignity and the Rights to Dignity, Conception of Active or Created Dignity.*

SUMMARY

The article critically analyse a conservative conception of passive or static dignity in accordance with which human's dignity is a human's value as one coming from the exterior (from the God or from a biological human's nature) or one as existing per se. In opposition to it, a conception of active or created dignity is being developed, which strives to treat human's dignity not like a human's quality but like a social relationship, like person's individual ability to live properly in the society (participate in barter relations on the ground of equivalence) and using this propriety, to create own individual social value (dignity) like a personal contribution towards maintenance of concord and collaboration in the society.

Consequently, there are two levels of person's social value: 1) general or passive one, which results from the right of any person to be acknowledged as a subject as such (it has been as human's dignity so far); each person reaches this level of the value without any own efforts besides barter relations; it is common to all persons because it is coincident with state (social) acknowledgment of rights to life, health, freedom, person's

inviolability for every and each person...and with state's commitment to protect in case of their infringement; acknowledgement of the same rights for everybody presumes equal value of all persons. However, this value is just a mechanical generalisation of the above-mentioned rights and, consequently, a person receives nothing besides those rights, and it does not presuppose any new social-psychological reality, which may exist besides the above-mentioned goods and which could become a separate object of the right to dignity. Therefore, there is no reason to differentiate persons in accordance with their value. But if speaking about dignity we mean something more than the above-mentioned rights as a whole and to treat the right to dignity as a separate, independent right besides the right to life, health, freedom..., so this logic obliges us to associate dignity with person's cultural activity (fulfilment of own obligations) and claim that general person's value is not dignity itself as it is just a legal assumption of its emergence. 2) **Individualised or active social value of a person**, which is created by a person himself/herself for fulfilment of his/her obligations to family members, but only in such a case, which obligates other persons (the society) to feedback obligations. Fulfilment of obligations really proves that the person properly lives in the society and on this base he/she creates his/her individual social value. This person's value is a new social, psychological reality created by the person himself/herself like a growth of person's social utility (getting more social), which becomes a base for differentiating persons in accordance with their value (in terms of their suitability for living in the society). With such subdivision of own value, the person has the reason to require an official authorisation (right) from the society to appropriate this social reality, which has been created by himself/herself, and which he or she wants to refer as his/her own individual social value or, if speaking in short, as dignity (valuable self-raise) and to require the society to acknowledge this social reality created by himself/herself and to behave properly in terms of him/her. With fulfilment of own obligations, subdivision of own social value created by a person becomes an object of the right to dignity, while due to its usage, the relation between the person and the society is the right to dignity. Therefore, on the base of person's cultural activity, the catalogue of human rights determines one more individual human right - the right to dignity besides other rights, which have existed on the base of person's value.

By specifying the right to dignity, it is determined in terms of suability and subject law. In the first case, the right to dignity is an authorisation, which the society (state) gives to a person, to be in the society and form his/her own ability to live properly (nonaggressively) in it. It is a permit, as it was said above, emerging from acknowledgment of person's right as a subject as a whole. Therefore, in accordance with the right of suability level to dignity, all persons are equal (considered to be equally valuable). In the second case, the right to dignity is an authorisation to a person to make a use of that individualised social value, which the person has created by fulfilment of his/her own obligations in favour of other people and therefore, he or she has obtained the right to require the society to acknowledge him or her and to behave adequately in terms of him/her. Fulfilment of own obligations, its quality and food become a reason for differentiating of social value of persons, for emerging of a conception of person's individualised value as well as for differentiated public acknowledgment of this value.

Unity of rights and obligations, then, emerges as a legal formula of the subjective right to dignity, which proves that dignity is not just a social but also legal category (it determines not only what dignity is, how it emerges and develops, but also what form of behaviour it may exist at).

Social value of children and disabled people, who objectively are not able to participate in barter relations, does not exceed the value, which emerges from the right to be acknowledged as subjects as a whole. It also defines why disabled people are not satisfied with this and strive to integrate into the society, i.e. strive to get back to barter relations (to give their behaviour some sort of a form of the balance between their rights and obligations) and with this return, to create their own individualised social value (dignity). Social allowances do not create any person's dignity and just guarantee such level of person's value, which emerges from acknowledgment of the right to life, health, person's inviolability for a person.

This is a reason for claiming that dignity, first of all, is a conception of not a common, but personalised value and it does not exist besides barter relations. This is not any of person's value, but only one, which is created by the person himself/herself by fulfilment of obligations in favour of other people, what obligates another person to commit feedback obligations.

The main weakness of the conservative conception of dignity is that it makes human's dignity independent of person's cultural activity and, consequently, it devalues this activity and the conception of dignity itself becomes dogmatic and mystic.

